Dagen zonder jou

ELVIRA SASTRE

DAGEN ZONDER JOU

Vertaald uit het Spaans door Mia Buursma

2020 Prometheus Amsterdam

Voor mijn oma Sote en mijn opa Antonio

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij een subsidie van het Acción Cultural Española, AC/E.

AC/E
ACCIÓN CULTURAL
ESPAÑOLA

Oorspronkelijke titel *Días sin ti*
© 2019 Elvira Sastre
© 2020 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Mia Buursma
Omslagontwerp Jan van Zomeren
Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4349 7

DAG NUL

Voor ieder mens is er een plekje op de wereld. Als twee mensen verliefd worden, worden ze één, ze nemen samen nog maar één enkele plek in en daarin past het hele universum. Als iemand er daarentegen niet meer is, wordt zijn plek een ontzaglijke, angstaanjagende leegte voor degene die ernaar kijkt. Dat heet afwezigheid. Soms betreft het een zelfverkozen afwezigheid, andere keren is die onvrijwillig. Maar niets is zo angstaanjagend als die leegte. We proberen er op onze tenen overheen te lopen, haar te maskeren met andere lichamen die haar niet kunnen opvullen, haar te tooien met bloemen die uiteindelijk verwelken. Maar het vreemdste van alles is dat we niet beseffen dat vergeten een val is, een zelfverdedigingsmechanisme, de gemakkelijkste uitweg, een slecht eerbetoon. We moeten niet proberen om degene die ons ooit zijn plek afstond zo snel mogelijk te vergeten, maar juist leren om daar zonder angst naartoe te gaan en proberen ongedeerd terug te komen. Hooguit een beetje verdrietig, maar wel blij met dat vroegere geluk.

Dat leren en in praktijk brengen vereist tijd, afstand en wil. Ik weet alleen dat ik niet meer paste bij waar zij was, hoe stevig ik me ook vastklampte aan haar hand en probeerde me in haar haren te verschuilen. Er was geen plek voor mij, en daar weggaan was een gevecht tegen mijn eigen lichaam, dat me uiteindelijk meer kracht gaf dan het me had ontnomen.

Vandaag ben ik voor het eerst teruggegaan. Maar niets is nog zoals het was.

DAG EEN ZONDER JOU

Ik mis je zo erg dat het op mijn horloge nog steeds gisteren is

Dora. Iedereen noemde haar 'oma' of 'oma Dora', maar ik noemde haar liever alleen bij haar eigen naam, om nooit te vergeten wie zij werkelijk was. Ze was een heel intelligente, bijzondere vrouw. In de tijd van de Republiek was ze onderwijzeres geweest, ze had gestreden tegen de normen van haar tijd en altijd gedaan wat ze zelf wilde, zonder zich iets aan te trekken van wat de mensen dachten. Ze had Gael, mijn opa, op school leren kennen. Hij was een van haar leerlingen en het was liefde op het eerste gezicht geweest. Na een paar heimelijke ontmoetingen had zij het lesgeven opgegeven om represailles te voorkomen, ze waren samen naar een ander dorp gegaan waar zij werk had gevonden op een school, ze waren getrouwd en zij was zwanger geworden.

Dora verloor mijn opa niet lang nadat ze mijn vader had gekregen en ze heeft nooit meer een serieuze relatie gehad,

met geen enkele man. Angstvallig en heel zorgzaam bewaarde ze zijn foto, alsof dat het enige bewijs was van een onvoltooid leven. Dora, amper anderhalve meter groot, was met een jaloersmakende vastberadenheid negentig geworden. Ze had kleinemeisjesspeldjes in haar grijze haren en verzamelde stenen van alle plaatsen waar ze was geweest. Toen ze op een dag stopte met reizen, gingen wij door met de verzameling. Na een spectaculair ongeval in de douche bij haar thuis besloot mijn vader dat het moment was gekomen dat ze naar een bejaardentehuis ging. Mijn oma protesteerde niet, ze was bang tot last te zijn. Het is vreemd te bedenken hoelang een leven duurt en hoe weinig tijd het kost om het te vertellen. Ik veronderstel dat hoe meer er te zeggen valt, des te minder mensen er overblijven om ernaar te luisteren.

Dora had een schrille maar wel kalme stem. Ze praatte aan één stuk door, ongehaast, haar ogen altijd gericht op een andere plek waar wij nooit konden komen. Wat ze echter nooit kwijtraakte waren haar glimlach, haar zachte handen en die rebelse blik.

Hoewel Dora het lijntje dat haar met mijn opa verbond nooit losliet, was ze een vrouw die haar tijd vooruit was, in tegenstelling tot veel ouderen die vastzitten in het verleden omdat ze zich daar veilig voelen. Ze gebruikte haar ervaring voor haar eigentijdse medemens. Aangezien ze al oud was, wist ze dat haar nog maar weinig avonturen wachtten, en dus genoot ze ervan anderen raad te geven, al kreeg ze nog maar van weinig mensen de aandacht die ze verdiende. Ik besprak al mijn beslissingen met haar, de belangrijke net zo goed als de onbelangrijke, en ik vertelde haar alles wat me overkwam. Zij was mijn anker, een medeplichtig zwijgen, begrip.

In die tijd was de relatie met mijn ouders misschien wat afstandelijker en minder empathisch, tussen ons drieën was een onzichtbare muur die we nog overeind hielden: hij scheidde ons maar we konden elkaar wel zien. Dora steunde me daarentegen van heel dichtbij, op een opbouwende manier. Ze zei niet dat ze alles goed vond, maar ze probeerde me mijn eigen beslissingen te laten nemen.

Op de dag dat ik zei dat ik beeldende kunst wilde studeren, dat ik kunstenaar wilde worden en met mijn werk de wereld wilde veroveren, een beslissing waar mijn ouders niet echt achter stonden, antwoordde ze:

'Gaelito, jongen, je bent net als je oma. Altijd tegen de stroom in. Lieverd, zorg ervoor dat ze je nooit laten geloven dat dit iets slechts is of niet de moeite waard is. Alleen zij die tegen de stroom ingaan, slagen erin hun doel te bereiken, want daar waar iedereen is, kan er niemand meer bij. En jij verdient de allerbeste plek die er bestaat. Gael, luister goed naar wat ik je nu ga zeggen, ik weet waar ik het over heb, want alles is een kwestie van ervaring: wat je ook doet, zoek de hartenklop.'

Zoek de hartenklop. Die woorden, die mijn oma zo vaak tegen me zei, zouden voorgoed gegrift staan in elke beslissing die ik nam.

En ik deed het. Ik nam mijn besluit en volgde de opleiding. Als kind kon ik al heel goed tekenen, en zo werd die vaardigheid – of wat sommigen *talent* noemen – een passie, en ik rondde mijn universitaire studie met goed gevolg af. Het was niet wat ik verwachtte, dat is het nooit. Tegenwoordig is de universiteit een obligate stap die je maar zelden iets oplevert.

Tijdens mijn studie ontdekte ik een minder algemeen vak: beeldhouwen, en urenlang kon ik verwonderd zitten kijken hoe de docenten met chirurgische precisie hun beelden vormgaven. Ik was geobsedeerd door de details, het nabootsen van de gebaren, het vermogen het levenloze materiaal leven te geven. Dat alles in de sfeer van stilte die tijdens het scheppingsproces onontbeerlijk is. Zo, met die hartenklop die krachtig in mijn borst bonkte zodra ik mijn materialen klaarlegde, begon ik mijn eigen werk te maken en ging ik exposeren in galeries in de wijk. Voor mijn eerste tentoonstelling maakte ik handen in verschillende posities: ineengestrengelde handen, tegenover elkaar geplaatste handen, sommige handen alsof ze een offer brachten, andere ook in een defensieve houding. Ik noemde de tentoonstelling *Gevleugelde handen*.

Het op een na beste wat me in die jaren overkwam, was dat ik goede maatjes werd met Sara, het hoofd van de vakgroep. Enkele maanden nadat ik was afgestudeerd, kwam ze naar een van mijn exposities en bood me een baan aan als docent op de academie van een paar vrienden, voor het vak beeldhouwen met als specialiteit het modelleren van lichamen.

Het allerbeste was ongetwijfeld dat ik Andrés leerde kennen. Andresito was een heel vitaal mens, op zo'n aanstekelijke manier dat je door wilde gaan. Op de faculteit werden we elkaars beste vrienden en al pratend en bier drinkend deelden we onze goede en onze slechte resultaten. Soms spijbelden we en dwaalden we door Madrid, kletsend over van alles en nog wat. Hij was heel sociaal, dol op mannen en had meerdere relaties tegelijk. Hij leefde zijn leven in absolute vrijheid. Hij lachte erom en zei dat hij niet promiscue was, alleen maar besluite-

loos. Voor het eerst leerde ik iemand kennen die mijn passie voor de kunst deelde, al benaderden we die op verschillende manieren. Andrés droomde ervan kunsthandelaar te worden en ergens in een Europese stad een galerie te beginnen. Ik wilde beeldhouwer worden en met mijn werk de wereld veroveren. We fantaseerden dat we uiteindelijk zouden gaan samenwerken. We begonnen de wereld te ontdekken, meer hadden we niet nodig. Mijn vriend begreep me en oordeelde niet. Hij steunde me in mijn gektes. Hij was verliefd op alle jongens van de faculteit, en hoewel maar een enkeling op zijn avances inging, vierden we een gelukte afspraak – misschien omdat hij zo opdringerig was of omdat de aanhouder wint – alsof we de loterij hadden gewonnen. Zijn lach was een constante in mijn leven.

Maar de dood scheidde onze wegen. Enkele maanden nadat hij was afgestudeerd, kwamen zijn ouders om bij een autoongeluk, en Andrés, die geen broers en zussen had, besloot naar Londen te gaan. Hij behoorde tot het soort mensen die de akelige dingen voor zijn, die voordat de pijn hen bereikt al weg zijn. Andrés bleef niet zitten wachten maar veranderde gewoon van omgeving. Dat deed hij. Nu, twee jaar na die ramp waarin we contact hielden door middel van voicemailberichten en telefoongesprekken, was hij nog steeds dezelfde als altijd: een vrolijk mens, voortdurend op zoek, zijn doel altijd een stap voor. Zoals hij zei, het is veel beter dat jij je dromen najaagt dan dat je dromen jou najagen zonder dat ze je ooit bereiken, want je krijgt nooit genoeg van datgene wat je gelukkig maakt.

Lesgeven was uiteraard niet mijn levensdoel. Ik wilde scheppen vanuit het niets, zin geven aan datgene wat als vaststaand wordt aangenomen, steden en levens van mensen bedelven onder mijn kunst. Een spoor achterlaten, dat wilde ik. Mijn droom verwezenlijken. Toch was ik blij met het werk dat Sara me had aangeboden, want ik had het geld nodig, en bovendien was een van mijn oma's lessen geweest dat je met onderwijzen het meeste leert.

Ik heb daar twee jaar gewerkt. Het straatje met het atelier waar de lessen werden gegeven bevond zich in een wijk in het centrum. De eerste dag dat ik daar kwam, zag ik een stoffige ruimte die rook naar hout. Het was niet vreselijk groot en heel rommelig, zo te zien had de leraar die de les het vorige jaar had gegeven al zijn materialen, gereedschappen en onafgemaakte objecten daar achtergelaten. De vloer kraakte bij elke stap en de muren, vol schilderijen, waren van oranjekleurige baksteen. Een aantal half afgemaakte beelden, wat schildersdoeken en een paar lange tafels namen de helft van de ruimte in beslag. Er waren twee grote ramen die uitkeken op de straat en waar een goudgeel licht door naar binnen kwam dat te midden van alle chaos een aangename kalmte met zich meebracht. Achter de tafels ontwaarde ik het laatste gedeelte: een open ruimte met een paar hoge krukken en een kamerscherm waarachter het model zich kon verkleden. Aan een kapstok aan de muur hing een aantal witte schildersjassen en er was een trap die naar een vide voerde.

Het eerste jaar was mijn eigen leertijd, want het is niet zo eenvoudig om van leerling docent te worden. Op die manier, met in mijn achterhoofd de raadgevingen van mijn oma met

betrekking tot het onderwijs, bracht ik alle geleerde theorie in praktijk en probeerde die op mijn leerlingen over te brengen zonder daarbij hun enthousiasme en passie te verwaarlozen, volgens mij de belangrijkste motivaties voor dit werk. Het is belangrijk dat de studenten dat niet uit het oog verliezen als ze werken aan iets waar ze enthousiast over zijn. Het tweede jaar zou mijn leven veranderen. Met iets meer ervaring, vooral waar het de omgang met jongeren betrof, begon ik energiek aan het studiejaar en met het verlangen er met zijn allen iets moois van te maken. We hadden aan gezichten en uitdrukkingen gewerkt, en zo kwam ik op het idee om in het tweede jaar een beeld van een mens te gaan maken.

Ik legde mijn spullen op een van de tafels en even later kwamen de leerlingen binnen. Het waren er maar zes, en nadat we elkaar hadden begroet, gingen ze al kletsend zitten. Het geringe verschil in leeftijd – zij waren begin twintig en ik liep tegen de dertig – had zeker geholpen om het ijs te breken dat docenten en leerlingen eerder van elkaar verwijdert dan dat ze nader tot elkaar komen.

Meteen vanaf de eerste dag voelden we elkaar goed aan, en ik vertelde ze kort wat het vak in het nieuwe studiejaar inhield en wat de bedoeling was van het maken van een beeld van een mens. Ik vroeg ze om de beurt waarom ze zich voor deze les hadden ingeschreven, wat hun motivatie was om te kiezen voor beeldhouwen en beeldende kunsten, en nadat ik ze wat over mezelf had verteld, liet ik ze gaan en bleef achter om onze volgende bijeenkomst voor te bereiden.

Even later, toen ik in het achterste gedeelte van het atelier, vanwaar ik de deur niet kon zien, in mijn eentje bezig was de

spullen klaar te leggen, hoorde ik een geluid en ik ging kijken. Daar stond een klein, tenger meisje, enigszins verdwaasd maar met een krachtige blik en lange, ongekamde haren. Ik schatte dat ze ongeveer vijfentwintig was. Ik bleef een minuut of een eeuw, ik weet het niet, naar haar kijken, totdat zij plotseling kordaat naar me toe kwam. Ik voelde een blos over mijn wangen omhoogkruipen. Ze keek ernstig, een beetje bozig. Haar ogen hadden de kleur van brekende golven in de zee.

'Hoi, ik ben Marta. Ik ben model voor de les beeldhouwen, maar het heeft me ontzettend veel moeite gekost om deze plek te vinden en ik geloof dat ik te laat ben. Shit. Ik ben te laat, hè?' Ze praatte snel en keek nerveus om zich heen in het atelier.

'Ja, maar het geeft niet, rustig maar. Vandaag was de eerste les en ik wilde alleen maar een beetje uitleggen hoe alles gaat en de leerlingen en jij kennis met elkaar laten maken, om vertrouwd te raken. We beginnen donderdag pas echt, je hebt dus nog alle tijd om de weg te leren kennen.' Ik lachte. 'Trouwens, ik heet Gael en ik ben de docent.'

'Oef.' Ze zuchtte, al meer ontspannen. 'Gelukkig maar. Geweldig. Ik dacht dat je een stijve hark zou zijn. Docenten... Je weet wel. Dan zien we elkaar overmorgen, ik zal op tijd zijn. O ja, en aangenaam. Ik heet Marta, of had ik dat al gezegd?'

O, kon ik nu nog maar terug naar dat moment en me omdraaien, wegrennen uit dat atelier met zijn houten vloeren en zijn muren van oranjekleurige baksteen. Tegen het hoofd van de vakgroep zeggen dat ik van mening en zelfs van stad was veranderd, dat ik zojuist de eerste trillingen had gevoeld van wat de ergste aardbeving van mijn leven zou worden en dat ik

moest vluchten om mezelf te redden. O, kon ik nu ook nog maar terug naar dat moment en daar voor altijd blijven wonen, vormgeven aan wat ik zag en ermee naar alle musea in het land gaan, de klokken laten ontploffen, de stad opblazen en het atelier vullen met bloemen. Dora zei dat herinneringen niets anders zijn dan dromen in het verleden, bewijzen van andere levens die we niet durven te leven. Ik ben zo vaak teruggegaan naar dat ogenblik dat ik vrees dat het niet waar is... Maar deze droom klopt zo krachtig in mijn geest dat ik hem onmogelijk kan negeren.

Het was 1934 en ik was net twintig geworden. Weer terug in de stad voelde ik me verschrikkelijk alleen. Gewend als ik was aan La Hiruela, waar ik bij mijn moeder woonde, waren de straten hier ineens doolhoven. Van een warm huis en beschermd door de typische bestrating uit die streek, verhuisde ik naar een piepklein kamertje, waar nauwelijks iets meer in paste dan een bed. Het was koud, heel koud. IJskoud, en ik voelde me heel erg alleen. Maar een vriend had mij aanbevolen voor een baan en die kon ik niet weigeren.

Voor mij is lesgeven een kracht, een geweldige kracht, weet je? Een hele hoop onschuldige hoofdjes, klaar om te leren, zijn aan jou toevertrouwd. Het hangt in hoge mate van jou af of die kleine mensjes binnen enkele jaren de juiste beslissingen nemen of dat op zijn minst proberen, snap je dat? Natuurlijk snap je dat! Wij, de leerkrachten, zijn de sleutel. Als we opgroeien en volwassen worden, beseffen we dat er om ons heen heel veel dichte deuren zijn, die ons verleiden en uitdagen. Als we klein zijn zegt niemand dat tegen ons, want ze willen niet dat we buiten de

beschermde speelplaats komen. En dat is niet zonder betekenis, Gael. Uiteindelijk gaan we allemaal daarnaar terug, ofwel als verliefden bereid om met volle teugen van het leven te genieten, ofwel als oude mensen zoals ik, die een uitweg zoeken uit de routine.

Ik was al eerder in de hoofdstad geweest, had in Madrid op de kweekschool gezeten. Mijn moeder had erop aangedrongen dat ik door zou leren, mogelijk door de vroegtijdige dood van mijn vader, en ook vanwege zijn revolutionaire karakter dat hij ons als erfenis had nagelaten. Ze wilde dat ik een belangrijke vrouw zou worden, iemand die misschien niet de wereld zou veranderen maar toch wel diegenen die er mogelijkerwijs over zouden gaan regeren. Ik had het geluk dat ze me niet dwong om een man te zoeken, zoals destijds veel meisjes overkwam, en ze belette me ook niet mijn beroep uit te oefenen. In de tijd van de Republiek konden vrouwen werken onder bescherming van een nieuwe revolutionaire wind, al was de belangrijkste bepaling in ons contract dat we niet zouden trouwen: deden we dat wel, dan hield dat in dat we stopten met de uitoefening van ons beroep omdat we dat aan onze echtgenoot verplicht waren. Je ziet, Gael, politieke hypocrisie is niet iets van nu, het maakt al te veel jaren deel uit van onze regeringen. Er moet nog veel werk worden verzet om gelijkheid te verkrijgen.

In Madrid leerde ik vrouwelijke collega's kennen die dezelfde levensvragen hadden als ik. Kiene, intelligente, waardevolle vrouwen, met heldere ideeën en een benijdenswaardige geestkracht. Ik was de jongste. Samen stonden we sterk. Het is een herinnering waar ik heel veel jaren later op terugviel, toen alles minder werd. Ik zag ze niet meer terug. Toen ik weer in de stad kwam,

was er niemand meer over. Ze waren allemaal naar elders vertrokken om te gaan werken, maar hun moed hield me die eerste eenzame dagen gezelschap.

Afijn, Gaelito. Toen ik op die school kwam, kreeg ik leerlingen van heel verschillende leeftijden, die echter wel allemaal bij elkaar in dezelfde klassen waren gezet. In die tijd waarin vechten meer was dan enkel een passie moesten we heel hard knokken voor onderwijs, om voor elkaar te krijgen dat die kinderen opgroeiden met de waarheid.

Tijdens de Republiek was lesgeven voor mij iets prachtigs. We vochten voor de cultuur, opdat kinderen zouden leren, snap je? Maar niet alleen dat: we wilden ze leren vrijer te zijn en een samenleving te verdedigen die ook vrijer, rechtvaardiger en solidairder was. Dit land was braakland wat betreft het onderwijs aan de allerarmsten. De republikeinse regering wilde veel veranderen en dat was een van de eerste dingen. Wij, de leerkrachten, waren deskundige mensen die de lessen niet uit ons hoofd opdreunden maar de kinderen de handvatten gaven om het uit zichzelf te begrijpen. Wij onderwezen op een egalitaire manier, zij haalden alles onderuit. Maar dat is een ander verhaal.

Ik kreeg een klas toegewezen met maar weinig leerlingen. De minimumleeftijd om te gaan werken was tien jaar en het verzuim was helaas groot. Gekkenwerk, maar je had de glans in de ogen van die kinderen eens moeten zien. Ze wilden dolgraag meer leren, meer weten, verder kijken dan datgene wat we voor onze neus hebben. Het was zo'n moeilijke tijd, zo vreselijk moeilijk, maar zo enorm verrijkend. Ik zal daar nooit spijt van hebben, nooit, hoor je dat?

Hij werd liefkozend Gael genoemd, een afkorting van Gabriel,

de naam van zijn opa, die in Cuba was achtergebleven toen zijn ouders een jaar eerder naar Spanje waren geëmigreerd vanwege de politieke onrust in hun land, dat was verwikkeld in stakingen en demonstraties tegen de regering, waardoor de president was gevlucht. Ze waren bang en wilden hun zoon ver weg van dat alles grootbrengen, zonder te weten dat in de door hen gekozen bestemming ook iets verschrikkelijks op komst was. Gael was nog maar net een puber toen ik hem leerde kennen, al zag hij er veel volwassener uit. Onder zijn kleren tekenden zijn spieren zich af en zijn brede schouders pasten meer bij een jonge man dan bij een puber. Hij was goed gevoed. Dit robuuste uiterlijk zou hij tijdens de oorlog kwijtraken. Zijn ogen waren net zo groot als de wonden op mijn handen, een gevolg van de kou, al was zijn blik veel warmer. Hij was ongetwijfeld de slimste maar ook de meest rebelse jongen van de klas. Daar op die plek was hij de eerste persoon die me aankeek alsof hij me kende, en op de een of andere manier liet hij me voelen dat er voor mij weer een plaatsje was in die stad. Zijn stem, doordrenkt van de warmte van de aarde waar hij was geboren, streelde mij elke keer als ik hem hoorde en zonder dat ik kon vermijden dat ik me ook zo voelde, aangeraakt door een onzichtbare streling. Zodra hij me zag, was hij voor mij gevallen, biechtte hij me veel later op. Zo was je opa, koppig en enthousiast. Hij werd gedreven door passies en emoties, en niemand kon hem tegenhouden. En zeker niet breken. Precies dat maakte dat ik verliefd op hem werd: de manier waarop hij verliefd werd op mij.

Het heeft heel lang geduurd voordat ik leerde om zonder hem te leven, al zal ik hem nooit kunnen vergeten. Mijn herinneringen zijn zo scherp dat ik soms bang ben dat ik ze heb verzonnen.

Maar uiteindelijk leer je om niet te vechten tegen die momenten uit het verleden maar om ze te trotseren, het tegen ze op te nemen en het aan te durven ze te beleven, ze te hervinden, toe te laten dat ze gebeuren, dat ze er een tijdje zijn, dat ze je vanbinnen opschudden... Je accepteert dat ze terugkomen zo lang als nodig is, zodat ze ten slotte helemaal kunnen verdwijnen.

En elke herinnering, ook al is hij er niet meer, is inderdaad opnieuw een moment naast hem, en lieverd, dat is onbetaalbaar. Je opa heeft me leven gegeven. Ik zal hem niet vergeten, Gaelito, natuurlijk niet. Ik heb je vader niet voor niets gevraagd om jou zijn naam te geven.